

Geen Griekse tragedie

Frank Kalshoven

Bespreking van Leo Golbach & Wim Jansen (red) *Tussen Scylla en Charybdis* (de veranderende gedaantes van de politieke economie), Tilburg University Press, 1991

De held van Homerus' *Odyssee*, Odysseus, wist zowel uit de klauwen van het mensenverslindende monster Scylla te blijven als te ontsnappen aan een vroegtijdige dood in de draaikolk Charybdis. De *Odyssee* eindigt met de thuiskomst van Odysseus op Ithaka. *Tussen Scylla en Charybdis* is een boek over de veranderende gedaantes van de politieke economie, geen historische of literaire verhandeling, maar toch rijst de vraag wie of wat er met monster en draaikolk worden bedoeld. En wie is onze held? Waar hoort hij thuis? Het monster en de draaikolk zijn het orthodoxe marxisme en de neoklassieke theorie, waartussen onze held, de politieke economie, zich moeizaam een weg baant, zoekend naar een onbekend doel.

Deze bundel is samengesteld naar aanleiding van het laatste congres van de werkgroep Politieke Economie (Polek) dat in april 1989 aan de KUB werd gehouden. De redacteurs van de bundel schrijven in hun voorwoord dat Polek min of meer heeft opgehouden te bestaan. Deze bundel is daarom een soort afscheidscadeau.

De redacteurs geven het boek een tweeledige doelstelling mee: het boek is bedoeld als een heldere inleiding in de hedendaagse politieke economie en bovendien moet het boek de methodologische en vakinhoudelijke vraagstukken in de maatschappijwetenschappen in kaart te brengen. Politieke economie wordt, getuige de titel van de bundel en de inleiding, beschouwd als een alternatief voor zowel de neoklassieke als de orthodox marxistische paradigma's.

Uit de bijdragen van Marinus Verhagen en Michel de Vroey over de van oorsprong Franse regulatieschool, blijkt vooral dat het moeilijk is om een nieuw paradigma op te starten. In haar ambitieuze variant, zoals De Vroey het noemt, was de regulatieschool bedoeld als alternatief, maar zij heeft haar pretenties niet waar kunnen maken. Verhagen's reactie op deze constatering verschilt van die van De Vroey. De laatste komt voor zichzelf tot de conclusie dat de neoklassieke taal toch zo gek nog niet is, en dat een politiek-economisch alternatief "op hetzelfde abstractieniveau [moet] worden ontwik-

keld als de walrassiaanse theorie en (...) gericht (moet) zijn op dezelfde centrale vraagstukken" (112). "Hap", zegt het monster.

Verhagen vindt de regulatieschool vooral vaag. Het belangrijkste concept van de school is regulatiewijze waarmee wordt bedoeld *"een geheel van institutionele vormen in de gedaante van gewoontes, wetten, regels en compromissen"* (86). Deze regulatiewijze komt tot stand onder invloed van verschillende actoren, op verschillende niveaus (mondiaal, landelijk etc), en neemt verschillende vormen aan. Zonder ordeningsprincipe lijkt het inderdaad onmogelijk om uit een dergelijke diversiteit een coherent theoretisch verhaal te construeren. In tegenstelling tot De Vroey wil Verhagen de regulatiebenadering verdiepen. Hij stelt daartoe voor meer partiële studies te verrichten en expliciet aandacht te besteden aan de onderlinge relaties tussen instituties.

Ook in een aantal andere bijdragen aan de bundel komen de problemen van een institutionalistische benadering aan de oppervlakte. Zowel Huub Spoormans, die vooral naar de politicologische theorievorming kijkt, als Frans Kerstholt (sociologie), spreken in hun bijdragen over de wens om over een unificerend principe te kunnen beschikken. Dit is ook precies de kracht van de neoklassieke school (optimaliseren onder voorwaarden) en de orthodox marxistische school (historisch materialisme). Spoormans constateert dat de auteurs die zich laten inspireren door het 'nieuwe institutionalisme' *"geen eenheid vormen, geen eigen theorie of begrippenapparaat bezitten"* (59). Kerstholt citeert in dit verband Elster die gelooft in de unificerende kracht van de speltheorie. Kerstholt zegt in zijn bijdrage de weberiaanse klassenanalyse met de speltheorie te willen verbinden. Wat mij betreft dreigt hij daarmee gevaarlijk dicht in de buurt te komen van Scylla. Kerstholt wenst namelijk het "strikte rationaliteitsbegrip" te handhaven, zoals ook in het analytisch marxisme gedaan wordt. Maar dit rationaliteitsbegrip, dat naar mijn mening eerder het adjectief formalistisch dan strikt verdient, is nu juist het neoklassieke rationaliteitsbegrip: rationeel gedrag is optimaliseringsgedrag. In tegenstelling tot wat Kerstholt beweert gaat het om meer dan *"een complex van methodologische problemen"* (80), maar om een fundamentele inhoudelijke gedragshypothese die, dat wel, methodologische repercussies heeft. Het gebruik van de neoklassieke taal, zoals De Vroey het noemt, staat of valt met de hypothese van het neoklassieke rationaliteitsbegrip.

De bijdrage van Geert Reuten wordt gepresenteerd als de beschrijving van een systematisch-dialectische visie, maar kan gelezen worden als een poging om een 'logisch institutionalisme' te construeren. De problemen waarmee het institutionalisme kampt en die in dit boek naar voren worden gebracht (het ontbreken van een analyse van de samenhang tussen verschillende instituties en het ontbreken van een unificerend principe) worden door Reuten aangevat. Zijn analyse is historisch - zoals bij de 'oude' institutionalisten - noch logisch als bij de 'nieuwe' institutionalisten; Reuten analyseert de logische samenhang tussen verschillende instituties in het kapitalisme. De centrale begrippen in deze logische analyse - de begrippenparen noodzakelijk - contingent en abstract - concreet - zijn weliswaar afkomstig uit de systematisch-dialectische methodologie, maar kunnen, denk ik, ook daarbuiten vruchtbaar worden toegepast.

Deze vijf bijdragen aan de bundel vormen tezamen een mooi overzicht over de pro's en contra's van een institutionalistische benadering in de verschillende maatschappijwetenschappen waartussen de grenzen in deze benadering - gelukkig - vervagen. Ofschoon de noodzaak hiertoe door De Vroey ontkend wordt, geeft Marco Wilke in zijn bijdrage duidelijk aan, dat de grenzen tussen met name de politicologie en de economie moeten vervagen, wil de sociale wetenschap een vruchtbare onderneming zijn. Wilke's kernachtige schets van de ontwikkeling van de relatie tussen staat en economie sinds de Tweede Wereldoorlog toont aan dat deze relatie onbelangrijk noch onproblematisch is. En daarmee is aan de twee voorwaarden voor het wetenschappelijk onderzoeken van hun relatie voldaan. Bovendien, en dat blijkt ook uit de typologie van de staats theoretische stromingen in de politieke economie in het gezamenlijke artikel van Reuten en Wilke, zijn de standaardopvattingen over de relatie tussen staat en economie van zowel neoklassieke als van marxistische zijde ongeschikt om inzicht te verschaffen in deze complexe relatie.

De bijdragen van Frederick van der Ploeg en Jörg Glombowski bungelen een beetje ongelukkig aan het institutionalistische hoofdblok van dit boek. Beider Kaleckiaanse, modelmatige aanpak van de politieke economie - Van der Ploeg typeert modellen over de politieke conjunctuurcyclus, Glombowski plaatst zijn eigen werk in de dogmengeschiedenis en bespreekt de conclusies die uit zijn model getrokken kunnen worden - contrasteert sterk met de andere bijdragen. Beide lijden onder de blijkbaar opgelegde restrictie wel over modellen te moeten schrijven, maar ze niet te mogen expliciteren.

Aan de tweeledige doelstelling die de redacteurs voor het boek hebben geformuleerd kan de bundel niet geheel voldoen. Ten eerste bestaan er meer politiek-economische stromingen dan in het boek aan de orde worden gesteld. Zowel de ricardiaans/marxistische als de post-keynesiaanse stromingen - om mij tot deze twee te beperken - hebben geen plaats in dit boek. De volledigheid wordt wel benaderd wanneer we de bundel beperken tot de politiek-economische visies op het thema de relatie tussen staat en economie. Dat, ten tweede, de enigszins pompeuse doelstelling om "*de methodologische en vakinhoudelijke vraagstukken in de maatschappijwetenschappen in kaart te brengen*" niet wordt gehaald mag geen verbazing wekken - het betreft hier een bundel van 139 pagina's. Met deze kwalificaties is het boek een mooi afscheidscadeau van Polek aan de sociale wetenschap in Nederland. De tijd zal leren of de politieke economie zijn Ithaka zal vinden in de institutionalistische benadering van de maatschappij.